

Reflexions sobre les oportunitats i dificultats de la fonamentació teòrica i metodològica en el treball social

Reflections on the opportunities and difficulties of the theoretical and methodological foundation in social work.

Arantxa Hernández-Echegaray¹
<https://orcid.org/0000-0003-2553-7026>

Recepció: 27/02/19. Revisió: 14/03/19. Acceptació: 20/03/19

Per citar: Hernández-Echegaray, A. (2019). Reflexions sobre les oportunitats i dificultats de la fonamentació teòrica i metodològica en el treball social. *Revista de Treball Social*, 215, 13-31. DOI: [10.32061/RTS2019.215.01](https://doi.org/10.32061/RTS2019.215.01)

Resum

Aquest article té com a objecte vincular les raons de l'escassa fonamentació teòrica i metodològica del treball social amb la tesi de la (des) professionalització. S'hi fa una anàlisi del malestar sentit pels treballadors socials en el seu quefer professional, que afecta la seva identitat i el seu reconeixement social. En la primera part de l'article es presenta un marc conceptual sobre el sistema de professions, la tesi de la desprofessionalització i els riscos que afecten el treball social a Espanya. En la segona part es presenten els discursos en relació amb l'objecte d'aquest article: (a) monopoli de coneixement feble, (b) la necessària retroalimentació de la pràctica, (c) treball social professional amb treball social acadèmic i (d) treball social en relació amb altres professions. La metodologia utilitzada ha estat l'anàlisi del discurs en cinquanta entrevistes en profunditat a experts en treball social. S'arriba a la conclusió que l'autoreflexió, la formació i el coneixement profund de les paradoxes que viu el treball social són elements clau per convertir els riscos en potencialitats.

Paraules clau: treball social, malestar, desprofessionalització, riscos, identitat.

1 Doctora en Treball Social. Professora col·laboradora en el Màster de Treball Social Sanitari en la Universitat Oberta de Catalunya. Treballadora social a l'Ajuntament de Palència. aran.etxe@gmail.com

Abstract

The purpose of this article is to link the reasons for the poor theoretical and methodological foundation of social work with the thesis of (de)professionalization. In it, an analysis is made of the discomfort felt by social workers in their professional work, which affect their identity and their social recognition. In the first part of the article, a conceptual framework is presented on the professions system, the thesis of de-professionalization and the risks that affect social work in Spain. In the second part the discourses are presented in relation to the object of this article (a) weak knowledge monopoly, (b) the necessary feedback of the practice, (c) professional social work with academic social work and (d) social work in relationship to other professions. The methodology used has been discourse analysis to fifty in-depth interviews with experts in social work. It is concluded that self-reflection, training and deep knowledge of the paradoxes of social work are key elements to turn risks into potential.

Keywords: Social Work. Upset. Deprofessionalization. Risks. Identity.

Introducció

Espero que els lectors disculpin que comenci aquest article mostrant dos exemples de la meua quotidianitat, però considero que és important perquè n'entenguin la raó. Ja fa gairebé dues dècades que em vaig iniciar en la meua professió a l'Ajuntament de Palència. En aquells dies vaig participar en una reunió amb els serveis centrals de la regió, i a taula, durant el dinar, unes companyes amb més experiència que jo conversaven sobre com de malament estàvem i com de malament ens aniria, etc. Al meu costat, sense saber-ho, hi havia una persona amb un càrrec rellevant, que no era treballadora social; em va preguntar alguna cosa així: "Tu sents el mateix?". Jo, que aleshores tenia la "motxilla" més plena d'il·lusió que no pas d'eines, vaig contestar el que el meu cos sentia en aquell moment: "A mi, tant d'alleujament, m'ofega". Des de llavors, aquesta és una frase que encara ressona dins meu.

L'altre exemple és de fa amb prou feines un any. Una companya, que tampoc és treballadora social, però té molts anys d'experiència en serveis socials, em va demanar la meua tesi doctoral per llegir-la. Després de llegir-ne les 400 pàgines, el que em va dir va ser: "Quina canya que us doneu les treballadores socials!". Aquesta "bufetada verbal" –encara que afectuosa– em va fer respondre-hi amb més d'una frase. Jo no vaig fer una tesi per "donar canya", ni tan sols per presentar la cara amarga del treball social ni dels serveis socials. No vaig entrar en cap debat, amb la companya, me'l vaig reservar. Amb ella vaig discutir de la necessitat que tenen totes les professions de fer un exercici d'autoreflexió sobre el seu estat, dels factors que contribueixen a desenvolupar-se o a recular, perquè només des de l'autoreflexió es pot créixer; en definitiva, es pot millorar. La disciplina que no fa aquest exercici de manera constant té el risc de perdre's, de vagar sense rumb. Per això, ser exigent amb la teua professió, rigorós, posar-la a prova..., ho concebo més com un exercici de justícia que no pas "cobrir-ho tot de terra" o "donar-se copets a l'esquena". També és un exercici de responsabilitat professional i compromís ètic.

De la mateixa manera, espero que els lectors s'identifiquin amb aquests exemples, i segur que en cadascun d'ells hi ha molts més exemples que finalment produeixen malestar en els treballadors socials,² amb la seva professió i amb la institució on l'exerceixen.

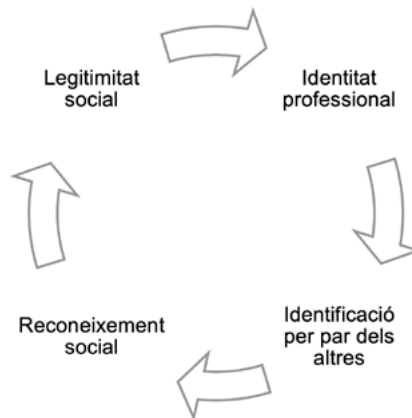
Aquest malestar es genera perquè els treballadors socials en la seva pràctica professional han de gestionar els conflictes derivats de la naturalesa dual del treball social i de les paradoxes de la realitat social amb els valors professionals. A més, s'uneix el desconeixement de les limitacions i els riscos de la professió i els discursos messiànics que s'atri-

² S'utilitza el masculí genèric per fer referència a les treballadores i els treballadors socials, no amb la intenció d'invisibilitzar l'evidència d'una professió exercida majoritàriament per dones, sinó per facilitar la comprensió i seguir les recomanacions establertes per la Reial Acadèmia de la Llengua. En la mesura que ha estat possible s'ha utilitzat un llenguatge neutre.

bueixen i s'esperen del treballador social. La impossibilitat de gestionar la complexitat inherent en cada contradicció causa aquest malestar. Amb la naturalesa dual i ambigua del treball social es fa referència als conflictes entre el control vs. el canvi, la integració vs. la diversitat, la dependència vs. l'emancipació, l'assistència vs. l'autodeterminació, el mandat institucional vs. el mandat deontològic (Brezmes, 2008; Zamanillo, 2018). Amb la naturalesa paradoxal de la societat s'al·ludeix al fet que, d'una banda, genera exclusió i, de l'altra, reivindica que l'exclusió no existeixi. El treball social va néixer com a disciplina per intervenir sobre la "qüestió social", sobre les desigualtats socials, com si fos possible poder posar-hi fi. D'aquesta forma, entre els treballadors socials es genera el discurs de salvadors, que és retroalimentat per normatives i plans grandiloquents, però mancats de pressupostos i accions realistes. És a dir, es crea un discurs i una aspiració de transformació social, des de la integració, la normalització, en definitiva, des del control social.

El malestar s'expressa, almenys, en dues formes. Primera, aquest malestar aprofundeix en la crisi d'identitat dels treballadors socials, ja analitzada per Maribel Martín Estalayo (2013), i també en la crisi de la identificació pels altres, ja siguin altres professionals, ocupadors, polítics o ciutadans, en el reconeixement social i en la legitimació com a professió. En definitiva, afegeix confusió a la crisi d'identitat i d'identificació.

Figura 1. Dial·lel de la crisi d'identitat

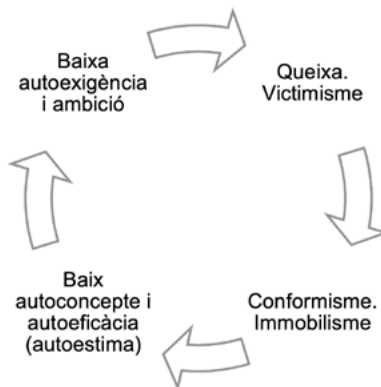
Font: Elaboració pròpia.

Per exemple, si el treballador social fa principalment gestió burocràtica (gestió del material-dependència), es genera una imatge de gestor de recursos que no és compatible de cap manera amb la seva naturalesa professional. En conseqüència, a més de generar-se una dissonància en la seva identitat, el treballador social serà identificat pels altres pel que fa i se'l farà servir per a aquestes qüestions. Per a altres qüestions –de

naturalesa immaterial o de gestió de l'autonomia o empoderament (com ara tasques d'acompanyament, de dinamització, terapèutiques, etc.)– es contractarà altres professionals o paraprofessionals. El reconeixement social quedarà condicionat per la disponibilitat dels recursos, que té a veure més aviat amb el sistema institucional i la visió política. Així, si es confon professió amb sistema institucional, la legitimitat social de la professió es posarà en dubte. A més, es forma una imatge de la professió dividida entre els treballadors socials acomodats en el control, en les qüestions burocràtiques, de despatx i els treballadors socials d'acció, més combatius, de carrer.

La segona expressió consisteix que el malestar es converteixi en queixa recurrent, en lamentació improductiva (Verde, 2008), que faci sentir als treballadors socials que no poden fer res, perquè res poden fer (atribució causal externa). En conseqüència, es genera un sentiment d'impotència, d'indefensió apresada, de conformisme i immobilitisme, que es tradueix en un baix autoconcepte com a professió i en una ambició baixa. Aquest discurs provoca una mentalitat que conforma part de la cultura professional i en la qual socialitzem a les noves generacions. Com es defensa en aquest article, aquest cercle es pot trencar coneixent la professió, professant-la com és i no abandonant els anhels teleològics del seu ser.

Figura 2. Dial·lel de la queixa

Font: Elaboració pròpia.

Aquestes són les qüestions que ens han portat a presentar aquest article. És possible que no totes les preguntes quedin respostes i que en sorgeixin més, però convidem el lector a fer un exercici constant d'autoreflexió sobre qui és, què fa i cap a on anar en relació amb el treball social, sentint la necessitat de posar en pràctica espais grupals de supervisió, diàleg i reflexió que contribueixin a la vigilància epistemològica de la praxi.

Marc teòric

En aquest apartat es contextualitza la tesi de la desprofessionalització en el treball social. S'ofereix un marc d'interpretació de l'estat del treball social, des de l'anàlisi dels seus riscos fins a la comprensió de les seves potencialitats.

En primer lloc, cal assenyalar que el propòsit no és respondre a si el treball social a Espanya s'està desprofessionalitzant o no, i si s'hagués de respondre s'argumentaria que no. No s'ha desenvolupat cap índex per mesurar el grau de (des)professionalització. Tanmateix, això no redueix els riscos o signes d'alerta que es presentaran. En segon lloc, tampoc hi ha la intenció de considerar que el treball social es trobi en aquesta dinàmica més que altres disciplines. El risc cap a una desprofessionalització més gran i l'oportunitat per reforçar la professionalització estan presents en totes les professions, de la mateixa manera que en els éssers vius ho està el risc d'emmalaltir. En aquest contínuum de la (des)professionalització, cada professió, en cada temps i context, estarà afectada per diferents factors.

Sobre aquesta dialèctica de les professions, Larson (1977) considera que les professions han de crear un mercat institucional tancat i diferenciat de la resta, a través de l'establiment d'un monopoli de coneixement específic sobre un saber i un fer. Aquest mercat ha d'estar protegit, bé per una regulació estatal, bé per la lliure competència amb altres mercats (entengui's professions). Abbott (1988) fa un pas més en considerar les professions dins d'un sistema estructurat d'intercompetència. Cada professió està unida a unes tasques que les entén com a pròpies. La unió tasca-professió no és permanent, sinó que està en constant canvi, bé per dinàmiques internes de la professió, bé per influències externes, com la tecnologia o la política. Les professions competeixen per obtenir el control de les tasques d'altres disciplines.

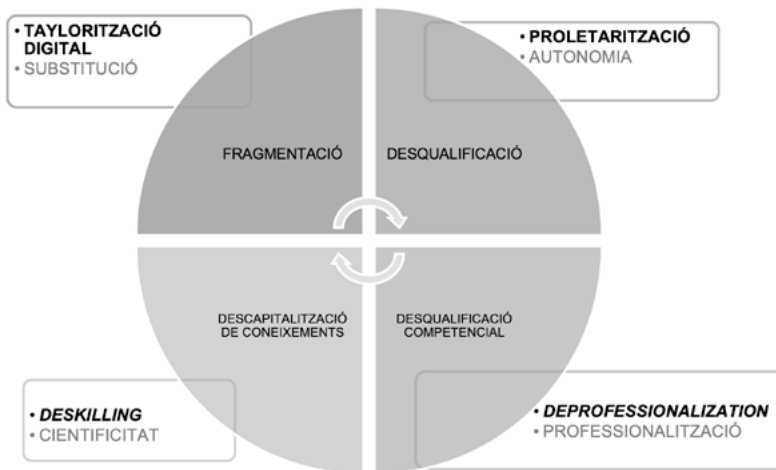
Entenent la dinàmica de les professions a partir d'aquests dos autors sorgeixen dos conceptes que reforcen la professionalització: postprofessionalització i reprofessionalització. Amb postprofessionalització es fa referència a l'obertura de nous camps de pràctica, "ninxols", abastant les parcel·les difuses d'altres professions (com, per exemple, de l'àmbit socioeducatiu o psicosocial, per al cas del treball social) (Randall i Kindiak, 2008). Per reprofessionalització s'entén el reforç de la disciplina mitjançant l'acció col·lectiva, d'associacions i altres organitzacions professionals, i la millora de la seva capacitació, del monopoli de coneixement (Healy i Meagher, 2004).

La desprofessionalització és el procés que tendeix a desqualificar, descapitalitzar i desqualificar una professió i té com a resultat la pèrdua de l'autonomia en el seu exercici professional, el deteriorament del control del monopoli en el seu saber i la disminució del seu reconeixement social. Se'n diferencien dos sub processos: el primer, de desqualificació (deskilling), en el qual se separen les tasques de concepció de les d'execució, és a dir, el saber del fer o el pensar de l'actuar (Harris i White, 2013). D'aquesta ma-

nera, el professional queda relegat a ser un autòmat. I el segon, denominat “taylorització digital” (Brown, Lauder i Ashton, 2011), que consisteix a fragmentar les tasques complexes en tasques més senzilles de tal manera que la seva execució pot ser desenvolupada per personal no qualificat. La lògica de la rendibilitat econòmica, de la productivitat, és preponderant i cal entendre-la dins dels sistemes de tecnocratització, processos de racionalització i informatització. En aquest segon subprocés, la metodologia d’intervenció social integral i integrada pot veure’s truncada, ja que la divisió de les tasques provoca que les puguin fer diferents persones o institucions. Fabricant (1985) va anomenar “industrialització del treball social” a la intervenció que se subordina al procés de treball fabril en lloc d’atendre la relació d’ajuda, a l’activitat artesanal i creativa dels treballadors socials, tan necessària per a la personalització de les intervencions.

Sota aquests dos sub processos, el treball social es reconverteix en funcions repetitives i mecanicistes en nom d’un exercici més productiu. Les professions assalariades tenen més risc de proletarització i, per tant, de desprofessionalització, ja que l’autonomia professional se supedita a l’adquisició d’un salari, i augmenta quan la desocupació en la professió és més gran. La proletarització extrema –considerar el professional un operari reproductor d’un model– també suposa la desqualificació de la professió (Dressel, Walters, Sweat, Clayton Jr. i Chandler-Clayton, 1988; Krmpotic, 2009).

Figura 3. Relació de conceptes inherents al procés de desprofessionalització

Font: Elaboració pròpia.

Des de l’inici del treball social es comença a parlar del seu declivi i de la desprofessionalització (Randall i Kindiak, 2008). Healy i Meagher

(2004) afirmen que el treball social de parla anglesa està vivint un procés de desprofessionalització que afecta els Serveis Socials. La comunitat científica ha identificat com a components d'aquest procés: 1) la fragmentació, l'estandardització, la burocratització i la rutinització; 2) la pèrdua de creativitat i capacitat d'autonomia en la prescripció; 3) la subocupació; 4) l'assistència material com a monopoli professional exclusiu; 5) la divergència entre el que es fa i el que es desitja fer; 6) basar la professió en l'autoritat i no en el saber; 7) la precarietat en la contractació laboral, i 8) la política social neoliberal (Dominelli, 1996; Gambrell, 2001; Healy i Meagher, 2004; Randall i Kindiak, 2008; NASW, 2008; Iturrieta, 2014).

Les recerques de treball social que s'han dut a terme a Espanya destaquen els següents factors endògens que operen en el procés de (des) professionalització del treball social: el problema de la identitat i la identificació per la presa de distància de l'etapa religiosa i franquista precedent; la reducció d'assignatures específiques i teòriques de treball social; no assumir la naturalesa dual del treball social; la relegació dels treballadors socials a tasques "toves" (burocràtiques); professió feminitzada amb escassa formació feminista i recent ascens al tercer nivell acadèmic. En relació amb els factors exògens s'assenyalen: la tradició filantròpica i benèfica que marca un enfocament paternalista i assistencialista; desconeixement per part de la societat i confusió entre professions socials, així com la identificació amb el rol d'agent de control o de gestor de prestacions econòmiques; la falta de reconeixement per la política i altres professions; desocupació a partir de 1995; privatització i creació de relacions clientelistes amb el tercer sector, així com la precarització en les condicions laborals, com l'ús de professionals com a voluntaris.

S'han agrupat els factors que contribueixen al procés de (des) professionalització en quatre eixos: la política social, el model institucional, el mercat de treball i la formació-coneixement. A tall de resum, en primer lloc, la política social neoliberal i la política socioeconòmica postcrisis 2008 situen el treball social en un exercici neoassistencialista i neoflantròpic. La lògica mercantil passa per davant de la lògica de justícia social i s'instaura un model de privatització i terciarització dels serveis socials. En segon lloc, el quefer burocràtic aprofundeix en el conflicte entre autonomia professional i autoritat institucional. En tercer lloc, la precarietat, la desocupació i la subocupació disminueixen el reconeixement social. La desregulació i l'oferta de llocs de treball genèrics provoquen l'augment de competència entre professions i de les professions amb paraprofessions. En últim lloc, la codificació del coneixement bloqueja el coneixement tàcit, l'estandardització provoca la descontextualització del coneixement i la fragmentació de processos causa la substitució dels treballadors socials per persones sense qualificació.

Taula 1. Factors que contribueixen a la desprofessionalització del treball social a Espanya identificats en les recerques

Des de dins-endògens Riscos interns (déficits estructurales)	El problema d'identitat i identificació pel distanciament amb l'etapa franquista i religiosa precedent.
	Reducció d'assignatures específiques de treball social i de la formació teòrica pràctica en la formació universitària.
	Falta de coneixement dels treballadors socials de la naturalesa contradictòria i ambigua del treball social.
	Acomodació en tasques "toves" (burocràtiques, d'informació i gestió). Les tasques de promoció i prevenció queden relegades per la tasca d'assignar racionalment recursos.
	Descens de professionals que exerceixen amb actitud/vocació de transformació social, referent per al qual va néixer la professió.
	Professió feminitzada amb escassa formació feminista. En la seva labor professional es projecten les tasques de cura i protecció, la seva motivació ètica, altruista i el seu compromís amb tot el que és humà.
	La professió construïda a partir de la democràcia és jove i compta amb escasses publicacions científiques. La conquesta de la formació de tercer nivell és recent, per la qual cosa les recerques científiques són encara escasses.
Febleses internes dels col·legis en relació amb la formació bàsica, a la formació especialitzada, a la defensa de les condicions laborals i a aconseguir un lideratge de la professió en el canvi social.	

Des de fora-exògens Riscos externs (amenaces)	Desocupació a partir de 1995. El període de màxima contractació va ser el viscut després de l'aprovació del Pla Concertat de Prestacions Bàsiques en 1987 i l'aprovació de les lleis autonòmiques de Serveis Socials fins a 1995. Així, la professió s'expandeix alhora que ho fa el sistema públic de serveis socials. En els anys posteriors la contractació es realitza en les entitats de la societat civil.
	Malestar crònic de la professió per la inestabilitat de l'estat de benestar i la falta de consens en la definició del seu objecte.
	La política social afavoridora de la privatització contribueix a crear relacions clientelistes amb el tercer sector. En les primeres dècades, el reconeixement dels serveis socials com un sistema de responsabilitat pública obeïa a la raó de donar cabuda en condicions d'igualtat, a tots els agents socials, entenent la diversitat d'agents com a riquesa i potencialitat. El model actual introdueix desequilibri per la via del finançament (contractació via subvencionis i concerts), com a mesures de control, retallades i estalvi de despeses, establint un model basat en la terciarització i la privatització de la gestió dels serveis socials. En aquestes entitats, les contractacions són menors, més precàries i s'empra més a voluntaris de la professió per fer tasques de responsabilitat professional.
	Tradició benèfica i filantròpica a Espanya, que implica enfocaments assistencialistes i paternalistes. Aquests enfocament contrasten amb els orígens de la professió en la mobilització social i política.
	Desconeixement per la societat, confusió entre les professions socials i imatge social d'agent de control a causa d'un feble desenvolupament de l'exercici lliure de la professió.
	Escàs reconeixement per part d'altres professions i pels polítics. Les parcel·les ocupades per altres professions es perceben com a intrusisme.
	Burocratització, que comporta, d'una banda, l'èmfasi dels àmbits assistencial i pal·liatiu, i de l'altra, una imatge del professional com a "gestor de recursos", en comptes de ser el professional "un recurs per a la intervenció".

Font: Elaboració pròpia.

Fonamentació teòrica i metodològica en relació amb la teoria de la desprofessionalització. Qüestions a reflexionar

Aquest article s'emmarca en la recerca doctoral de l'autora que subscriu. S'ha fet una recerca qualitativa basada en l'anàlisi del discurs (Alonso i Callejo, 1999; Conde, 2009) sobre 50 entrevistes en profunditat a experts en treball social. S'ha optat per aquesta metodologia ja que admet un coneixement profund de l'acte social i en el seu context. Suposa posar de manifest les contradiccions, el que és implícit i latent dels discursos. També, admet conèixer la polifonia dels diferents nivells comunicatius d'un mateix discurs, així com la pluralitat dels discursos dins d'un sistema. A més, el coneixement dels discursos dels experts s'atribueix superior a la resta del col·lectiu professional (Alonso, 1998). El 90% dels experts van aconseguir una valoració de rellevant i molt rellevant. Els experts s'han agrupat en sis grups: 1) Universitat. 2) Política. 3) Tercer sector. 4) Organitzacions professionals. 5) Empresa. 6) Serveis Socials i Sanitaris.

Respecte a la relació entre el malestar professional i l'escassa fonamentació teòrica i metodològica, cal assenyalar els següents discursos.

Monopoli de coneixement feble

Per al cas del treball social, Larson (1977, p. 201) assenyala la necessitat que desenvolupi "el seu cos específic de coneixement teòric en una base institucional ferma, perquè és el que li dona control acadèmic". Iturrieta (2014) manifesta que l'únic monopoli evident del treball social és l'assistència material mitjançant la realització d'informes socioeconòmics. Gambrill (2001, p. 167) sosté que el "treball social no es basa en el seu saber, sinó que es tracta d'una professió basada en l'autoritat, la qual es manifesta en una varietat d'omissions, estratagemes i comissions" i assenyala com a exemples el paternalisme, la generació de clients dependents d'ajudes, i l'ocultació d'informació, entre d'altres.

Respecte als dèficits del monopoli de coneixement cal assenyalar que el treball social no té reserva d'activitat i si la tingués sembla que ho seria l'informe social. La comunitat de treballadors socials ha de reflexionar i posar en valor el diagnòstic social com a element exclusiu del treball social, com a monopoli de la professió, vinculat a l'informe social. Un diagnòstic social que transcendeixi la descripció de mancança d'una situació, i que ofereixi la interpretació subjectiva del malestar viscut per la persona, així com una interrelació multicausal dels factors que hi concorren i sobre els quals intervenir. A més, ha d'incloure els efectes i el pronòstic de la no intervenció. Un diagnòstic social, participat, posat en contrast amb la persona, que respecti l'altre i el reconegui com un altre altre (alteritat). Un diagnòstic que parteixi de les fortaleces de la persona, que en potenciï les capacitats i els recursos de l'entorn. Elaborar un diagnòstic social és

un exercici d'abstracció i constitueix l'eix central del treball social. A més, molts dels informes socials estandarditzats que s'utilitzen, "de caselles", no recullen el diagnòstic social en el sentit que s'ha definit.

Ara es trenca l'espai d'estudi en profunditat, de fer un bon diagnòstic. Volen reduir a... [tecleja sobre la taula] (E 14, 43 anys d'experiència).

Els experts entrevistats destaquen que la formació de grau dista de la formació preuniversitària d'assistent social. La primera és més tècnica i la segona formava en marcs teòrics de comprensió de la realitat social i en el marc teleològic de la professió.

El pla d'estudis d'assistents socials era un pla d'estudis molt més complet segurament que el pla d'estudis que tenim ara. El treball social universitari ha perdut rigor. Tenim molts coneixements de moltes coses, una mica de cada cosa, no?, però hem perdut d'alguna manera el que és l'essència pròpia del treball social i el que estic dient és dur. Vull dir. A mi em sorprèn la quantitat d'informació sobre teories psicològiques, sociològiques, antropològiques, econòmiques, etc., però s'ha caminat poc en el que és pròpiament el treball social. S'ha expandit quantitativament però no qualitativament (E 33, 44 anys d'experiència).

L'enfocament universitari s'ha orientat cap al mercat de treball dels treballadors socials, en concret als serveis socials. Com és sabut, entre tots dos, entre treball social i serveis socials, s'ha generat una confusió i una identificació d'un cap a l'altre, creant una imatge reduïda del treball social i una visió parcial del seu potencial. Té a veure amb quedar-se amb una part i no amb el tot, amb explorar per explotar el potencial del treball social. Es creen marcs de pensament i creences tals com que la professió es dedica en exclusiva a "la gestió de recursos", a "valorar la mancança, el que és material", que es "destina als pobres" i a "ficar dades". A més, aquests discursos creen una imatge de "treballadora social funcionària" en serveis socials, que preval sobre la resta i es converteix en aspiració professional. Aquesta visió reduccionista suposa la infrautilització de la capacitat del treballador social i la deformació del seu perfil.

La necessària retroalimentació de la pràctica

La professió a Espanya s'ha dedicat més al projecte polític de crear i consolidar el sistema de serveis socials que a reforçar-se com a disciplina científica. L'expansió del sistema ha permès el desenvolupament de l'exercici professional i la posada en pràctica de la disciplina en les situacions de dificultat social. No obstant això, tota aquesta intervenció no ha estat analitzada, no s'ha generat coneixement propi des de la pràctica.

Mira, en el meu cas de gitanos. Tenim un projecte de reallotjament. Doncs sí!, el tenim, però realment el que fem és reallotjar. Ja està! No s'ha avaluat, ni estudiat, ni res. I la resta? Doncs a començar de zero o et criden

i els contes la teva experiència [...]. Jo et parlo d'allò concret que vam fer, però, no obstant això, no hem sabut plasmar-ho teòricament en un projecte que es pugui exportar, en un projecte teòric, cosa que hagués estat molt interessant, i nosaltres això mai ho hem fet, [...] jo crec que és el que fa que el treball social avanci en profunditat tècnica i de coneixements (E 21, 41 anys d'experiència).

En treball social s'ha generat molt de saber de les intervencions, però encara no s'ha produït prou retorn del saber generat en la pràctica a coneixement disciplinar propi. Aquest circuit, saber pràctic - saber científic, en treball social ha estat interromput. Teoria i pràctica formen una unitat indissoluble i en constant retroalimentació, perquè es coneix per intervenir i s'intervé per conèixer. Les dificultats en la relació teoria-pràctica disminueixen en la mesura que millora la formació en recerca de la pràctica, en sistematització d'experiències, en recerca social aplicada o en pràctiques basades en l'evidència. Cada vegada més aquestes matèries s'introdueixen en la formació dels treballadors socials per donar solidesa científica al treball social.

Però si no hi ha un generador des del treball social de teoria pròpia, de marcs conceptuals propis, de contrastos d'experiències pràctiques... si aquest circuit no s'autoalimenta, el grau crec que no influeix gaire de moment a superar les dificultats que té el sistema i la professió [...]. I aquí hi ha poc retorn, no hi ha retorn [...]. Però aquí hi ha un circuit que queda interromput. Si no hi ha un retorn del que es va produint des de treball social, anava a dir que inventarem, que suposarem, que millor això, allò... Però no hi ha aquest circuit necessari per a l'avançament de la professió. Hi ha un curtcircuit que no es converteix en experiència i té a veure amb la recerca (E 28, 42 anys d'experiència).

Com a professió nova, som una professió consolidada, però poc nodrida. És la sensació que tinc jo. Estem consolidats, però poc nodrits i amb el risc de reculada. Per això, el moment és clau a reprendre, sistematitzar el que fem, a ficar-nos en recerca, a ficar-te amb que hi hagi doctors i doctores en treball social, a nodrir-nos d'aquests companys, a enfortir la disciplina des de l'acadèmic i des del tècnic professional (E 25, 26 anys d'experiència).

Els experts assenyalen que les dificultats que troben els treballadors socials són principalment la falta de temps, la sobrecàrrega assistencial i els seus dèficits formatius. D'aquesta manera, la tasca de fer té més pes que la tasca de conèixer. Hi ha el risc que s'infravalori aquesta última, bé perquè per als ocupadors o els companys és menys visible, o bé perquè es considera menys important. Aquestes tres dificultats no són exclusives ni es donen més en treball social, però sí que la releguen a una posició de subalteritat respecte a altres ciències socials. Això aprofundeix en el sentiment d'inferioritat de la professió respecte a altres professions, així com en la seva baixa autoeficàcia, iniciant el dial·lel de la queixa assenyalat anteriorment (figura 2). Aquests discursos es contraresten amb uns altres sobre la necessària supervisió, la creació d'espais de reflexió, construcció teòrica, discursos que, en definitiva, busquen oportunitats.

Hi ha treballadors socials que reconeixen que els papers els serveixen per parapetar-se darrere de la seva manca de saber. [...] La professió es troba en la cruïlla que ha d'estudiar més i no ho fa (E 49, 48 anys d'experiència).

Si els treballadors socials no investiguen la pràctica que generen és possible que altres professions ho facin i avancin sobre el seu coneixement més que en el del treball social, ja que converteixen en oportunitat una feblesa del treball social, que és l'escassa fonamentació teòrica i metodològica del seu quefer professional.

La formació, fonamentalment, una mica de recerca també. Que em sembla una de les goteres més grans que tenim i que més por fa en general afrontar-ho, quan tenim unes capacitats molt grans per desenvolupar tasques investigadores. I sí, hi ha una por generalitzada. [Investigadora: Per què?] Jo crec, de vegades, que hi ha problemes en l'àmbit del treball social que jo vaig coneixent i és que si no estàs vinculat al món de l'acadèmia, la recerca és com un objecte de luxe. I també com alguna cosa que només està predestinada per a gent molt superherois o que tinguin... no sé, tinc com una sensació de falta d'empoderament en relació amb els coneixements que tenim i com un complex d'inferioritat en contra de companys i companyes de professió d'altres ciències socials. Sento que això va canviant, però normalment va canviant en gent que ha fet altres llicenciatures, però en la gent que tenim aquesta disciplina estudiada exclusivament, perquè ens costa més donar el saltet (E 31, 24 anys d'experiència).

En conseqüència, la disciplina i la professió avancen a ritmes diferents, i el disciplinar és el més feble.

No hem aconseguit, almenys a Espanya, potser a França, en altres països del nostre entorn i, els EUA ni t'ho explico, d'Amèrica Llatina, alguns països tenen claríssim qui són i on estan; ens ha faltat treball corporatiu, en el bon sentit, en sentit positiu. No a ultrança de tot, sinó de producció, de producció científica, de producció tècnica. Aquest aspecte tècnic, ens hem dedicat molt en fer, en fer, i en atendre, en atendre... Això desgasta, perquè genera espais de desgast grans. La gent ha construït molt, o ha toreat com ha pogut, ha generat petits grans assoliments en alguns aspectes. Però com a professió en general ens falta molta producció col·lectiva. I la producció col·lectiva, la qual cosa segons la meua manera de veure aconsegueix, és més identitat i caminar cap a l'excel·lència, cap a un rol més excel·lent en el teu dia a dia (E 25, 26 anys d'experiència).

Se subratlla la necessitat de donar evidència científica a les pràctiques des de la recerca, no només per reforçar el coneixement, sinó també per avançar en la legitimitat social del treball social.

Que hem de començar a basar més la nostra actuació en evidència científica, i a difondre, i difondre és discutir, és llançar tesis i que uns altres discuteixin, i no sé què i tal [...]. I hauriem de tenir-ne prou com per avançar en coneixement en aquesta part. Si aquesta part de l'engranatge de la disciplina del treball social no s'engreixa bé amb el que estem fent, amb

els serveis socials, amb les administracions... com no engreixem això, estem abocats a ser residuals perquè no valem el que costem (E 17, 26 anys d'experiència).

Treball social professional amb treball social acadèmic

Existeix la creença que la recerca és una tasca relegada als acadèmics, docents i personal qualificat específicament per a aquesta labor. D'aquesta forma, de nou es genera una imatge de professió dividida entre "el món acadèmic" i "el món professional". Aquesta concepció provoca que tots dos no es coneguin prou, que no estiguin connectats, ni s'aprofitin les sinergies de tots dos. També es genera una atribució implícita que els professionals han d'intervenir, si els docents han d'investigar. De fet, l'escàs finançament per a recerca se circumscriu a la universitat gairebé en exclusivitat. Això ocasiona que les recerques des de la pràctica professional siguin minses i es faci necessària la creació d'unitats de recerca en els àmbits professionals, així com societats científiques de treball social.

En l'àmbit acadèmic, és freqüent que altres disciplines ensenyin matèries pròpies de treball social, la qual cosa pot comportar un risc de desvirtuar la formació i identitat del treball social.

[Entre] els desavantatges o obstacles [...] hi ha la llunyania que, a Espanya, hi ha entre la formació que s'imparteix/rep a la universitat i la realitat professional i que, al meu judici, està condicionada per la desvinculació dels professors del món professional i la seva dedicació exclusiva a la universitat, en totes les carreres i professions, no només en treball social.³ Encara que en la nostra professió es va veure aguditzada per la falta de treballadors socials titulats superiors, la qual cosa va portar al fet que la formació específica en treball social fos impartida ocasionalment i dirigida sovint per professors d'altres matèries, amb el consegüent empobriment dels coneixements específics (dècades 80-90 del s. XX) (E 35, 42 anys d'experiència).

Els experts consideren necessari que la formació impartida es faci, d'una banda, des del treball social i, d'altra, des del coneixement vivencial de la pràctica professional. D'aquesta manera es reforça la identitat que s'ofereix a l'alumnat de treball social i es valora la disciplina en relació amb altres ciències socials.

D'una banda, pot suposar una pluralitat el fet que hi hagi professors que vinguin de molts altres camps. Sempre és una pluralitat. El que els demanaria a aquests professors, i sempre ho he demanat, és que s'acostin al camp del treball social, per més que siguin sociòlegs, antropòlegs, de Dret... Que s'acostin al camp del treball social i que puguin donar la seva assignatura des d'una perspectiva del treball social. [...] Igual que els professors de treball social tenim l'obligació d'acudir a altres disciplines que

3 El subratllat és de la persona entrevistada.

enriqueixin el nostre món del treball social, perquè si no el món del treball social és enormement pobre. Només la literatura i el treball social, en si mateix és molt pobre. Per tant, si no es recorre a la sociologia, a la psicologia i a altres sabers, un treballador social que només ensenya el que anomenen metodologia, mal anomenat, i el que anomenen tècniques de treball social, que són les mateixes tècniques que es poden aprendre en altres disciplines i aplicar-les al treball social, si solament ho fa des d'una perspectiva de quatre llibres de treball social, tampoc són bons professors, per més que siguin de treball social (E 49, 48 anys d'experiència).

Fins i tot pots tenir una altra carrera, que no ha intervingut en la seva vida?, que no ha fet intervenció directa?, sabràs molt, però a veure... Tot en la vida es fa desenvolupant, fent. I tu no pots aprendre a nedar si no ho fas en l'aigua; hauràs de ficar-te a l'aigua per aprendre a nedar. Passa el mateix, a vegades, amb el món acadèmic, que neda poc, neda poc (E 25, 26 anys d'experiència).

Tenim milers de professors que, primer, no són de la disciplina, i fins i tot, ocupen llocs de poder, és a dir, de direcció d'aquesta disciplina, quan ni tan sols són psicòlegs, sociòlegs, o el que vulgui que siguin. Això per començar. Però és que a més tenim un problema afegit més, i aquest sí que és culpa nostra, és que tenim professors de biblioteca, tenim professors que mai han exercit (E 41, 18 anys d'experiència).

Treball social en relació amb altres professions socials

El treball social en essència és social. Reconeix a l'altre en tot el seu valor. Connecta. Acompanya. Coparticipa. El treball social és respectuós en les relacions que estableix tant amb les persones amb les quals treballa com amb les professions amb les quals comparteix intervencions. Permet el creixement de totes dues parts: de l'altre (extern) i del treballador social (intern). L'acoblament transcendeix la coexistència per aconseguir la convivència.

En treball social i en relació amb altres professionals com els psicòlegs i els educadors socials s'han generat diversos discursos. Destaquen, d'una banda, la generositat del treball social en la inclusió d'aquestes professions dins del sistema de serveis socials i, de l'altra, el discurs de pèrdua d'espais propis, com la intervenció comunitària, l'animació, la dinamització, la reinserció, la mediació, el socioeducatiu i el psicosocial. Aquestes pèrdues, bé per abandó, bé per usurpació, no es contraresten amb els espais guanyats i generen un discurs que té un efecte de mantra o de profecia autoacomplerta en la professió. A més, s'invisibilitzen les pràctiques de treball social relacionades amb l'àmbit comunitari, socioeducatiu i psicosocial. Aquestes tres parcel·les, com a funcions compartides amb altres professions, generen tensió en el camp professional. I com es diu, un risc per al treball social resideix a relegar-se a la gestió de recursos i a delegar aquestes funcions a la resta de professions. Alguns experts que han estat entrevistats assenyalen que l'educació social és una funció del treball social de la qual s'ha creat una carrera universitària. Altres experts

apunten que els pioners del treball social s'hi refereixen com una funció pròpia del treball social. La formació per competències i l'opció de doble titulació reforcen aquesta separació de funcions, fet que pot aprofundir en el problema d'identitat entre els estudiants. Aquestes funcions compartides s'han d'abordar de manera complementària i des de les perspectives pròpies de cada disciplina.

Ara em sembla que desgraciadament la professió del treball social s'ha desplaçat cap a l'administratiu. I que aquest buit que nosaltres hem deixat, ràpidament l'han emplenat educadors socials, animadors socioculturals, totes aquestes noves orientacions pedagògiques o el que sigui, que abans fèiem nosaltres. És que abans gairebé no hi havia un altre perfil. De fet, en un moment donat, clar no existia l'Escola d'Educadors Socials, hi havia la possibilitat de convalidar el títol d'educador social a la gent que havíem estat treballant durant tants anys, i en algun lloc fins i tot sense examen, directament aportant la documentació que tu havies treballat com a educador social i passaves directament a tenir el títol com a educador social. Jo no ho vaig fer, ho podia haver fet, en part perquè em semblava que el treball social havia d'anar per aquí, i em continua semblant que hi ha hagut un desplaçament dels treballadors socials, que en part hem entrat nosaltres mateixos en això, per a tasques més burocràtiques (E 44, 18 anys d'experiència).

A tall de conclusió

És important, en l'exercici d'una professió, conèixer les imatges, les creences i els marcs culturals d'aquesta. D'igual forma, és important tenir en compte, des de l'autocrítica i l'autoreflexió, la distància d'aquests amb la professió en si. Cap dels processos descrits és irreversible. Resulta fonamental conèixer la disciplina per comprendre-la, conèixer-la en el seu context històric, la seva epistemologia i metodologia. I conèixer-la implica acceptar-la, apreciand-ne els riscos i les febleses, per millorar-la. La formació es converteix en una peça clau per rebatre aquests dèficits. Es fa necessari desaprendre, mantenir una actitud d'aprenentatge i vigilància epistemològica.

En el cas concret del treball social el diagnòstic social és un element capital. Aquest s'ha de fonamentar no només en la satisfacció de les necessitats de subsistència, sinó també en les d'existència (Zamanillo, 2018) i –en paraules d'una persona experta entrevistada– entenent la necessitat en la seva doble dimensió, de manca i de potència. D'aquesta manera, des de l'activació del potencial de la necessitat sentida, s'ha de fer ciència. I es fa ciència aplicant la metodologia del treball social.

Un altre aspecte que cal assenyalar és la importància d'establir connexions entre les diferents facetes del treball social, control/canvi, despatx/carrer, universitat/professional, públic/mercat/tercer sector, etc. Es considera necessari aprofitar les sinergies dels diferents treballadors

socials en els diferents àmbits. Apreciant i integrant les diferències se superaran discursos que confronten els treballadors socials.

L'últim aspecte per destacar és la necessitat de l'existència del treball social en la gestió social, és a dir, el treball social ha de demostrar la seva utilitat com a professió a la societat. El que val com a professió. Per això, el treball social està cridat a investigar sobre els resultats de la seva pràctica, donar *feedback* i demostrar el seu valor exclusiu enfront d'altres professions afins o ocupacions, que també gestionen el social.

Referències bibliogràfiques

Abbott, A. (1988). *The System of professions: An essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press.

Alonso, L. E. (1998). *La mirada cualitativa en sociología*. Madrid: Alianza Universidad.

Alonso, L. E., i Callejo, J. (1999). El análisis del discurso: del postmodernismo a las razones prácticas. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 88, 37-73.

Brezmes, M. (2008). *El Trabajo Social en España: una profesión para la democracia*. Murcia: Universidad de Murcia.

Brown, P., Lauder, H., i Ashton, D. (2011). *The Global Auction: The broken promises of Education, Jobs and Incomes*. Oxford: University Press.

Conde, F. (2009). Análisis sociológico del sistema de discursos. *Cuadernos Metodológicos*, 43. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Dominelli, L. (1996). Deprofessionalizing Social Work: Anti-Oppressive Practice, Competencies and Postmodernism. *British Journal of Social Work*, 26(2), 153-175.

DOI: 10.1093/oxfordjournals.bjsw.a011077

Dressel, P., Walters, M., Sweat, M., Clayton, O. Jr., i Chandler-Clayton, A. (1988). Deprofessionalization, Proletarianization, and Social Welfare Work. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 15(2), 113-131.

Fabricant, M. (1985). The Industrialization of Social Work. *Social Work*, 5, 389-395. DOI:10.1093/sw/30.5.389

Gambrill, E. (2001). Social Work: An Authority-Based Profession. *Research on Social Work Practice*, 11(2), 166-175.

Harris, J., i White, V. (2013). *A Dictionary of Social Work and Social Care*. Oxford: Oxford University Press.

Healy, K., i Meagher, G. (2004). The Reprofessionalization of Social Work: Collaborative Approaches for Achieving Professional Recognition. *British Journal of Social Work*, 34, 243-260.

DOI: 10.1093/bjsw/bch024

Iturrieta, S. E. (2014). *Sociología y Trabajo Social en el mercado laboral chileno. Un análisis sociológico*. (Tesi doctoral inèdita, Universitat de Granada, Granada.) Recuperat de <http://digibug.ugr.es/handle/10481/30853#VrmYNvnhBD8>

Krmpotic, C. S. (2009). Identidad y alienación en Trabajo Social, en un contexto de reformas sociales, desprofesionalización y proletarianización. *Margen*, 56, 1-10.

Larson, M. S. (1977). *The rise of Professionalism: A Sociological Analysis*. Berkeley: University of California Press.

Martín, M. (2013). *La construcción de la identidad en Trabajo Social. Análisis de una trama hilvanada por sus personajes*. (Tesi doctoral inèdita, Universitat Complutense de Madrid. Facultat de treball social, Madrid.)

NASW (2008). *Deprofessionalization and Reclassification*. Recuperat de <https://www.socialworkers.org/da/da2008/finalvoting/documents/Deprofessionalization%20and%20Reclassification%20%202nd%20Round%20Final%20-%20Clean.pdf>

Randall, G. E., i Kindiak, D. H. (2008). Deprofessionalization or Postprofessionalization? Reflections on the State of Social Work as a Profession. *Social Work in Health Care*, 47(4), 341-354.

DOI: 10.1080/00981380802173855

Verde, C. (2008). La exigencia de renovación del Trabajo Social en contextos postbienestaristas. *Revista de treball social*, 184, 45-57.

Zamanillo, T. (2018). *Epistemología del Trabajo Social. De la evidencia empírica a la exigencia teórica*. Madrid: Ediciones Complutense.

